

۵۰۰۰ سال

تاریخ تمدن ایران

پیش گفتار

یک دیگر ندارند و هر نژادی چنان چه به هرزه‌گی، فساد، بی عدالتی، ستم‌گری و تجاوز به حقوق انسان‌ها آلوده شود، از نگاه تاریخ که عادلانه‌ترین پنجره به سوی روشن شدن حقیقت است، به محاکمه کشیده می‌شود.

بنابراین اگر اشاره می‌شود که ترکان سلجوقی و یا هر یک از نژادهای دیگر ترک دارای آن ویژه‌گی‌های ضد اخلاقی و ضد انسانی بوده‌اند، این موضوع هرگز به معنای نژاد پرستی و یا محکوم نمودن نژاد ترک نیست. زیرا همین موضوع ممکن است در بین نژادهای سفید، سیاه و یا سرخ هم به فراوانی وجود داشته باشد. فراموش نکنیم برابر اسناد تاریخی در بین نژاد سیاه، قوم و قبیله‌هایی بوده‌اند که هم نوعان خود را می‌خوردند. و یا در بین برخی از قبیله‌های سرخ پوستان آمریکایی، تیره‌هایی بوده‌اند که آدم‌کشی، خون‌ریزی و آدم‌خواری در بین آن‌ها پدیده‌ای بسیار

ویژه‌گی‌های اجتماعی و اخلاقی ترکان اشاره می‌شود، منظور ترکانی بیابان گرد و وحشی از نژاد زرد هستند که جز قتل، غارت و پراکندن فساد در آن قرن‌ها کار دیگری نداشتند و در پناه همان بی‌رحمی‌ها و قتل‌عام‌ها در گوشه و کنار گستره پهناور ایران زمین از آغاز قرن سوم تا قرن‌ها بعد بای‌بی داد حکومت کردند و جز ویرانی و قتل‌عام و فساد چیزی از خود باقی نگذاشتند. ترکان آل افراسیاب، تاتار، غز، تغز، قفقاز و از این گروه هستند.

در این گزارش تاریخی به هیچ روی فرودستی و یا بالادستی نژادی و قومی مورد نظر نیست و هر قوم و قبیله و نژادی که ناسازگار با قراردادهای اجتماعی و ستیزه‌جو با حقوق انسان‌ها باشد، می‌تواند نابه‌کار، شرور، ستم‌گر و فاسد باشد. در قضاوت‌های تاریخی، نژادهای آریایی، سامی، ترک، کرد، بلوچ، ژرمن، هون، زرد، سرخ، سفید و سیاه هیچ تفاوتی با

این پیش گفتار برای آن عده از علاقه‌مندان پژوهش‌های تاریخی و عزیزانی نوشته شده است که از سر ناآگاهی روی داده‌های تاریخی و پژوهش‌های فرهنگی را چنان چه باب طبع و میل آن‌ها نباشد، مخرب، دروغ، تهمت‌زا، نژاد پرستی و هتک حرمت به نژادها می‌دانند. برای جلوگیری از چنین برداشت‌های ناآگاهانه و غیرمنطقی پیشنهاد می‌شود به جای برخورد مقطعی و انفرادی با یک بخش از این پژوهش تاریخی، به تمام بخش‌های آن توجه شده و تمام متن از ابتدا تا انتها پی‌گیری شود." مجله فردوسی

فراموش نکنیم! برابر اسناد و مدارک تاریخی که در پایان هر یک از گزارش‌ها به منابع علمی آن اشاره شده است، ترکان باز مانده از نژاد زرد و فرزندان ناخلف چنگیز، تیمور و هلاکو به علت رفتارهای فردی و ساختارهای فرهنگی، قومی و قبیله‌ای خود، از آلودگی‌های اخلاقی و رفتاری بسیار زشت و ناپسند برخوردار بودند که در هر فرهنگ و آیینی مطرود و نفرین شده است. اگر در گفتمان "۵۰۰۰ سال تاریخ تمدن" به

لقب "آتابک" که بعدها به فرقه‌ها و سلسله‌های ایران ترک تبار تعلق گرفت و به نام "آتابکان" در تاریخ ایران ثبت گردید، به غلامان، پیش‌کاران، نوکران و مریدان شاهزاده‌گان و امیرزاده‌گان ترک گفته می‌شد که بعدها به امارت رسیدند.

۶. "بلکاتکین" غلام بچه‌ی سلجوقیان بود که به حکومت "غرجستان" رسید. این غلام دیروز و حاکم امروز پدر "محمد بن انوشترکین غرجه" را به غلامی خرید و او را به ایالت "غرجستان" آورد و وارد دستگاه حکومتی خویش کرد.

۷. "قطب‌الدین ایبک" غلام سلطان معزالدین بود که به حکومت "غزنین" منصوب گردید. قطب‌الدین بعدها به حکومت "لاهور" در هند رسید.

۸. "ناصرالدین قباچه" غلام معزالدین محمد بود که به امارت ولایت "مولتان و سند" در هندوستان رسید.

۹. "شمس‌الدین التمش" از غلامان ترک بود که در بخارا به خاندان صدر جهان فروخته شد. بعدها قطب‌الدین ایبک حاکم لاهور هندوستان او را خرید.

"شمس‌الدین التمش" پس از مرگ قطب‌الدین به جای او نشست و سلطان لاهور و بخشی از هندوستان شد و در ادامه سلسله‌ای به نام "شمسیه" را در هند تأسیس کرد.

۱۰. اتابکان فارس

۱۱. اتابکان دمشق

۱۲. اتابکان الجزیره

۱۳. اتابکان شام

۱۴. اتابکان موصل

۱۵. اتابکان سنجان

۱۶. اتابکان اربل

۱۷. اتابکان آذربایجان

۱۸. اتابکان یزد

۱۹. اتابکان لرستان همه از غلامان و غلام بچه‌گان ترک بوده‌اند که برای غلامی و یا اتابکی خریداری شده و بعد از مردن اربابانشان به وصیت آنان و یا به زور به حکومت رسیده‌اند. در بین برخی از اتابکان

شعله‌های خردورزی و علم‌افروزی دیده شده است و در مرکز حکومتی آنان تعداد زیادی نویسنده و شاعر حضور داشته‌اند

شود، آیا نژاد پرستی علیه نژاد سفید صورت گرفته است؟ ناآگاهی از مسایل تاریخی، قومی، نژادی و انسانی در دسرهای بی‌شماری برای ما ایجاد خواهد کرد. در شماره‌های آینده درباره ترک‌های ایرانی (آذری‌ها) که هرگز ترک نبوده‌اند و نیستند مطالب تازه‌تری خواهیم داشت.

"سردبیر مجله فردوسی"

ادامه از شماره قبل

مشهورترین اتابکانی

که از خطر جسته و موفق شدند به حکومت برسند عبارتند از:

۱. "آلتون تاش" غلام سلطان

محمود غزنوی که به حکومت "خوارزم" منصوب گردید.

۲. "ایقاج" غلام و سوگلی سلطان

سنجر که بعد از مردن سنجر به حکومت "ری" رسید.

۳. "مؤید آی آبه" یکی دیگر از غلامان سنجر که پس از مردن وی به حکومت "نیشابور" رسید.

۴. "محمد بن انوشترکین غرجه" غلام زاده چند پادشاه سلجوقی بود که به حکومت "خوارزم" منصوب شد.

۵. "النجی بن قچقار" غلام بچه‌ی سلجوقیان بود که به سرداری و امیری سپاه سلاجقه رسید.

دقیقی نخستین حماسه سرای ایران که ۱۰۰۰ بیت از شاهنامه را سرود به ضرب دشنه‌ی غلامش در همان اوایل زندگی از پای درآمد.

هنر در دوره تسلط ترکان

پیش‌تر نیز اشاره کردیم که با آرام‌تر شدن اوضاع اجتماعی و فروکش کردن بحران‌های شدید سیاسی سال‌های اول هجوم عرب‌ها به ایران، برخی از ایرانیان که به فرهنگ و تمدن خود فخر می‌ورزیدند، با بازگشت به خویشتن و روی آوردن به زبان و فرهنگ و تمدن غنی ایرانی، نبوغ خود را ظاهر ساختند.

اگرچه عرب‌ها سرتاسر امپراتوری گسترده ساسانیان را در محدوده مرکزی ایران در نور دیدند، اما هرگز موفق نشدند به قسمت‌های شرقی شمال شرقی، ماوراالنهر، افرارود و خراسان بزرگ آن روز کاران دست یابند و با قدرت حکومت کنند. موج مخالفت‌های پنهانی و آشکار ایرانیانی که استقلال خود را از دست داده بودند از همان سال‌های نخستین پیروزی عرب‌ها آغاز گردید. نهضت‌های آزادی‌خواهی و استقلال‌طلبانه‌ی بزرگ و کوچکی ایجاد شد و مردم در اندیشه‌ی تشکیل حکومت‌های مستقل برآمدند. حکومت‌های کم و بیش مستقل در گوشه و کنار سرزمین‌های شرق ایران که از مرکز خلافت دور بودند ایجاد گردید.

همان‌گونه که پیش‌تر نیز اشاره کردیم با ضعف دستگاه خلافت، موج مخالفت‌ها و تشکیل دولت‌های ملی و مستقل فزونی گرفت و حکومت‌هایی به وجود آمدند که سال‌ها بر قسمت‌های مختلف ایران فرمان

می‌راندند. با هجوم ترک‌ها از مرزهای

شرقی ایران، نفوذ حکومت‌های محلی ایرانی کم شد و بر قدرت قبیله‌های مهاجم ترک افزوده گردید و با گذشت قرن یکم و دوم هجری، حضور حکومت‌های ترک‌نژاد به ویژه در نواحی شرقی قطعی شد.

یکی از شکفتی‌های تاریخ این عصر رواج هنر و ادبیات است. چنان‌چه به پیشینه‌ی تاریخی ترک‌های زرتوجه کنیم، مشاهده می‌شود که این نژاد در طول دوران زندگی قبیله‌ای، اجتماعی و سیاسی خود به جز جنگ، خون‌ریزی، تهاجم و اشغال سرزمین‌های دیگران کاری انجام نداده‌اند. اینان با تأثیرپذیری از فرهنگ و تمدن ایرانیان به ناچار در هنگام استقرار حاکمیت خود نویسندگان، شاعران و هنرمندانی را در دربار خود جمع کرده‌اند و اثری از این دوره باقی مانده است.

هنر خوش‌نویسی، خطاطی، نقاشی به سبک چینی انکارگری یا مینیاتورا، تاریخ‌نویسی و شعر از هنرهای رایج عصر تسلط ترکان بر ایران است. بدون تردید، پادشاهان ترک‌نژاد وقتی علاقه‌مند به هنر ایرانی شده‌اند، به همان نسبت بر تعداد هنرمندان آن عصر نیز افزوده شده است. بسیاری از هنرمندان و شاعران این دوره به علت نزدیکی با پادشاهان از هدیه‌های نقدی، جنسی، پاداش و مقرری استفاده می‌کردند و برخی از آن‌ها از ثروتمندان زمانه به‌شمار می‌رفتند.

در بین خیل شاعرانی که به امید دست

یافتن چند درهم و دینار به مدح و ثنای حاکمان ترک‌نژاد می‌پرداختند، عده‌ای نیز بودند که راه از ادهکی رامی پیمودند و سر به تعظیم کسی فرود نمی‌آوردند. در مقابل آن‌ها برخی از شاعران مدیحه‌سرا، نه تنها کردارهای غیر اخلاقی و زشت حاکمان ترک را مورد تأیید قرار می‌دادند، بلکه خودشان نیز در این زشت‌خوبی شوم گرفتار بودند و با غلامان خود سرو سوری داشتند.

به سرنویشت شوم و حقیقت تلخ زندگی دقیقی، شاعر بزرگی که سال‌ها پیش از فردوسی به شعر حماسی پرداخته بود و برای نخستین بار ۱۰۰۰ بیت از شاهنامه را سروده بود، نگاه کنید. دقیقی در اوایل جوانی و با دشنه‌ی انتقام غلام بچه‌ی ترک‌نژاد خود قلیش دریده شد و از پای درآمد و دفتر زندگانی‌اش بسته شد. تمام شاعرانی که در خدمت پادشاهان و دربار‌های حکومتی از امتیازهای کم و بیش اجتماعی و مادی برخوردار می‌شدند، نمی‌توانستند ولی نعمت‌های خود را مدح و ثنا کنند. وقتی ادبیات و شاعری در خدمت قدرت حاکمه قرار گیرد و ارزش آن با پرداخت‌های مالی کم و زیاد شود، بدون تردید قدرت هنری خود را از دست می‌دهد.

داستان‌های حماسی کهن، سرگذشت پادشاهان باستانی، شرح نبردهای ملی و میهنی و بیان روی‌دادهای تاریخی به زبان شعر و یا نثر همت‌گمارده‌اند. اما همان‌گونه که شرط وجود و ادامه‌ی زندگی هر زبانی، نوجویی و حرکت و گریزان بودن از سکون و یک‌نواختی است، زبان فارسی جدید نیز تابع همین اصول و قواعد اساسی شد و با گذشت زمان واژه‌گان سخت فهم خود را از دست داد و واژه‌گان آسان‌تر را از زبان‌های دیگر، مانند زبان‌های عربی، ترکی، مغولی، چغانی و در سده‌های بعد اروپایی گرفت و

نمی‌گیرد. به همین مناسبت در طول تاریخ پرفراز و نشیب فرهنگ و تمدن ایران زمین و در بین گروه‌های بی‌شمار شاعران و ادیبان سده‌های مختلف، تعدادی بسیار اندک و انگشت‌شمار توانسته‌اند از مرز شاعران ویژه درباری و جایزه بگیر دور شده و در روح و جان توده‌ها جای بگیرند و نام و جسم و جان خود را جاویدان نمایند.

رنسانس ادبی ایران در قرن چهارم هجری

همین جا، ۲۰۰۰ سال تاریخ پیش از میلاد و ۸۰۰ سال پس از میلاد یعنی حدود ۲۸۰۰ سال راپشت سرگذاشتیم و از همین جا وارد قرن نهم پس از میلاد و قرن چهارم هجری قمری می‌شویم. از نظر فکری و فرهنگی و ادبی ورود به قرن چهارم هجری برای تاریخ تمدن و ادبیات ایران زمین، ورود به جهانی دیگر و تاریخی جدید است. در قرن چهارم هجری رنسانس فکری و فرهنگی ایجاد می‌شود که بنیان همه چیز را در هم می‌ریزد. حکمت، فلسفه، منطق، علوم طبیعی، تفکرات دینی، علوم ریاضی، نجوم، علم پزشکی، برداشت‌های آزادانه‌تر از مفاهیم مذهبی، تعبیر و تفسیر و نقد احکام دینی، ادبیات، فقه، علم حدیث، علم تفسیر و تأویل، شعر، نثر، فرهنگ‌نویسی، تاریخ‌نگاری، سفرنامه‌نویسی، شرح حال و تذکره‌نویسی، سیاحت و جغرافیانگاری و... دگرگون می‌شود و رونق چشم‌گیری می‌یابد. رنسانس حقیقی فکری و فرهنگی و ادبی ایران به‌ویژه از هنگام پیدایش سامانیان و سپس غزنویان شروع می‌شود که از سبکتکین نخستین امیر این سلسله تا تاج‌الدوله خسرو ملک بن خسرو شاه (۵۸۲-۴۳۲ هجری) بیش‌تر از ۱۵۰ سال دوام می‌آورد و هم‌چنان ادامه می‌یابد. در دوره سامانیان و غزنویان چهره‌های بزرگ علمی و ادبی پیدا می‌شوند که به راستی شاخص هستند و تأثیر شکفت‌انگیز و بی‌مانندی بر تاریخ فرهنگ و ادب سده‌های بعدی خود می‌گذارند. به نام برخی از بزرگان این دوره که پیش‌گامان انبوه شاعران نامی سده‌های آینده هستند اشاره‌ای گذرامی کنیم:

۱- مسعودی مروزی شاعر سال‌های پایانی قرن سوم و آغاز قرن چهارم هجری

به راه خود ادامه داد. مسلم این که گریزان بودن زبان فارسی همانند هر زبان زنده دیگر

بسیاری از پژوهش‌گران تاریخ ادبیات ایران بر این باورند که زبان فارسی امروزی ما از زمان تشکیل نخستین حکومت‌های نیمه‌مستقل و مستقل طاهریان، صفاریان، آل‌بویه، آل‌زیار و سامانیان به شکل خط و زبان رسمی درآمد و جای‌گزین زبان عربی گردید.

رستاخیز واقعی و نهضت حقیقی بازگشت به تاریخ تمدن و فرهنگ و ادب پارسی از عصر سامانیان (۲۶۰-۳۹۰ هجری) آغاز گردید و شعر جای‌گاه رفیعی یافت و شاعران پارسی‌زبان و پارسی‌گوی به رقابت با یک‌دیگر برخاستند و به راستی برخی از پادشاهان، استان‌داران و امیران در تشویق این خردورزان برای ادامه‌ی راهشان کمک‌های مادی و معنوی مهمی کرده‌اند. از همین دوره است که علاقه‌مندان

تاریخ گستره پهناور بیان روی‌دادهای زشت و زیبای هستی است.

از یک‌نواختی و سکون، و اقتباس فرهنگی آن از واژه‌گان بیگانه، هیچ‌گونه لطمه‌ای بر اساس و بنیان آن وارد نیاورد و بر همین شیوه است که خردورزان بزرگ، تمام آثار خود را به این خط و زبان نگاشته‌اند که در جای خود از آن‌ها یاد کرده‌ایم و در آینده نیز همین کار را خواهیم کرد.

در گفتارهای قبلی خود از آغاز تا

فرهنگ و زبان پارسی به تجدید نگارش کتاب‌هایی همت می‌گمارند که از درازدستی قوم‌های مهاجم و از جشن‌های بزرگ کتاب سوزان تاریخ‌رهایی یافته‌اند. از قرن سوم هجری به بعد تعداد زیادی از نویسندگان و شاعران و مترجمان، آثار فراوانی را از زبان‌های دیگر به زبان پارسی آن روزگار برگردانده و به تدوین کتاب‌هایی از

تعداد شاعران، نویسندگان، شاعران، پژوهشگران، مترجمان، حکیمان، پزشکان، فیلسوفان و عالمان مکمل در قرن چهارم به اندازه‌ای زیاد است که در هیچ یک از دوره‌های پیش و پس از این قرن سابقه ندارد.

جویباری، ابوزراعہ معمری، خسروانی، شاکر بخاری، معروفی بلخی، الوالجبی، لوکری، بدیع بلخی، منجیک ترمذی، طاهر بن فضل چغانی، آغاجی، منطقی رازی، خسروی سرخسی، قمری جرجانی، یوسف عروضی، استغنائی نیشابوری، خبازی نیشابوری، ابوالعلاء شوشتری، محمد عبده، جنیدی، کسائی مروزی، رابعه بنت کعب (از گروه نخستین زنان شاعر ایرانی است)، عمار مروزی، ابوالفتح بستنی، حنظله بادغیسی، ابوسلیک گرگانی، فیروز مشرقی و ...

است. منظومه‌ی یوسف و زلیخا را از این شاعر دانسته‌اند. اما امروز چیزی از آن در دسترس نیست.

۸. ابوشکور بلخی شاعر اواخر دوره رودکی و اوایل پیدایش فردوسی است. ۹. دقیقی (ابومنصور محمد بن احمد دقیقی) از شاعران بزرگ عهد سامانیان و دومین شاعری است که بعد از مسعودی مروزی به نظم شاهنامه همت گماشته است. دقیقی بخش‌هایی از شاهنامه را در ۱۰۰۰ بیت سرود، اما مرگ زود هنگام به وی اجازه ادامه‌ی کار را نداد و درس‌ن جوانی به دست غلامش کشته شد و تقدیر این بود که شاهنامه را بزرگ‌مرد خردمندی از تبار پاکان روزگار به پایان برساند.

و ما به نام تعدادی از شاعران فراوان دوره پیش از سامانیان و بعد از آن‌ها و امیران چغانی که در قرن سوم و چهارم هجری می‌زیسته‌اند اشاره می‌کنیم و در بین آنان کسانی را که تأثیر بیش‌تری بر ادبیات ایران گذاشته‌اند برمی‌گزینیم و درباره آن‌ها بیش‌تر صحبت خواهیم کرد. بنابراین، شعرای دیگری هم بوده‌اند به این نام: ابوالعباس ربن جنی، ابواسحق

وی نخستین کسی است که داستان‌های تاریخی و حماسی را به شعر درآورده و شاهنامه‌ای به شعر تدوین کرده است. ۲. رودکی (ابوعبدالله جعفر بن محمد بن حکیم بن عبدالرحمن بن آدم) از بزرگان شعر در دوره سامانیان (قرن سوم و چهارم هجری) است. درباره‌اش گفته‌اند که ۱۳۰۰/۰۰۰ بیت شعر سروده است. اما وجود آن تاکنون مسلم شده است.

۳. شهید بلخی (ابوالحسن شهید بن حسین جهودانکی بلخی) شاعر هم عصر رودکی می‌باشد که علاوه بر شعر در هنر خط و حکمت و کلام نیز استاد بوده است. ۴. ابو طیب مصعبی (ابوطیب محمد بن حاتم المصعبی) شاعر عصر سامانیان و شاعر ذواللسان است. یعنی به دو زبان پارسی عربی مسلط بوده است.

۵. فرالوی (ابوعبدالله محمد بن موسی الفرالوی) هم عصر شهید بلخی است.

۶. ابوشعیب هروی (ابوشعیب صالح بن محمد هروی) شاعر اواخر دوره رودکی است.

۷. ابوموید بلخی شاعر دوره سامانیان

فردوسی - سال سوم - مرداد و شهریور ۱۳۸۱ - شماره ۱۲۱

**با خرید فقط یک شماره
از مجله‌ی مورد علاقه‌تان :**

۱. سطح دانش و آگاهی جامعه را افزایش دهید.
۲. از تعطیلی اجباری نشریات مستقل جلوگیری کنید.

هنرهای زیستی (ماهنامه)

مدیر مسئول: اشرف زندی
تلفن: ۲۸۶۶۳۴۸

شوکران (دوماهنامه)

مدیر مسئول و سردبیر:
بونه ندایی
تلفن: ۷۸۹۲۹۵۲

گوهران (ماهنامه)

مدیر مسئول: سعیده آب‌شناسان
تلفن: ۸۲۵-۸۸۴

دانش و کامپیوتر (ماهنامه)

مدیر مسئول: فاطمه حافظیان
سردبیر: امیرعباس فلاح
تلفن: ۸۲۶۵۴۶۱

روان‌شناسی جامعه (ماهنامه)

مدیر مسئول: علی رضاحوش اندام
سردبیر: علی شمیس
تلفن: ۶۹-۳۴۷۱

شکار و ماهی‌گیری (فصل‌نامه)

مدیر مسئول: مهدی هروی
تلفن: ۷۵۲۳۳۸۰

موج سبز (فصل‌نامه)

صاحب‌امتیاز: شهرام دادگر
مدیر مسئول: کامییز بهرام سلطانی
تلفن: ۸۶۰۰۶۳۵

ادامه دارد...

**کتاب‌نامه‌ی ۵۰۰۰ سال تاریخ
فرهنگ و تمدن ایران**

کیخسرو کشاورزی - انتشارات پویش - تهران

۱۷. تاریخ ایران - رابرت - گرنٹ و اتسن - ترجمه‌ی وحید مازندرانی - انتشارات امیرکبیر - تهران ۱۳۴۸

۱۸. مجموعه‌ی بزرگ تاریخ ویل دورانت - ویل دورانت‌ها - ترجمه گروه مترجمین - انتشارات انقلاب اسلامی

۱۹. تاریخ ایران از دوره باستان تا قرن ۱۸ میلادی (۵ مورخ) پیگولوسکایا، یاکوبوسکی، پتروشفسکی، بلنیتسکی، استرویوا - ترجمه‌ی کریم کشاورز - انتشارات پیام - تهران ۱۳۵۴

۲۰. تاریخ مفصل مشروطیت ایران - عباس اسکندری - انتشارات میخک - تهران ۱۳۶۱

۲۱. مشرق‌زمین گاهواره تمدن - ویل دورانت - ترجمه‌ی دکتر امیرحسین آریان‌پور

۲۲. خاطرات و خطرات - مهدی قلی‌خان هدایت (حاج مخبرالسلطنه هدایت) نشر زوار - تهران ۱۳۶۱

۲۳. انقلاب مشروطه ایران - رحیم رضازاده ملک - نشر زوار - تهران ۱۳۷۷

۲۴. تمدن اسلام و عرب - گوستاو، لوبون - ترجمه‌ی حضار هب العرب - انتشارات اسلامیة - به کوشش: سید هاشم حسینی - تهران ۱۳۵۴

۲۵. ایران، گلده، شوش - مادام ژان ویولافوآ - ترجمه‌ی = محمدعلی فره‌وشی - به کوشش دکتر بهرام فره‌وشی - انتشارات دانشگاه تهران - ۱۳۶۹

۲۶. سفرنامه‌ی خاطرات کاوش‌های باستان‌شناسی شوش - مادام ژان ویولافوآ - ترجمه‌ی ایرج فره‌وسی - دانشگاه تهران - ۱۳۶۹

۱. قابوس‌نامه - قابوس بن وشمگیر

۲. تاریخ حبیب‌السیر - میرخواند

۳. تاریخ جهان‌گشای جویینی

۴. تاریخ طبرستان

۵. تاریخ مغول - عباس اقبال آشتیانی

۶. فرهنگ و تمدن ایران - محمود بختیاری

۷. هزار سال نثر پارسی - کریم کشاورز - ناشر سازمان کتاب‌های جیبی - تهران ۱۳۴۵

۸. دیوان‌های مختلف شاعران قرن سوم هجری به بعد

۹. ایران از آغاز تا اسلام - پروفیسور گیرشمن - ترجمه‌ی دکتر محمد معین

۱۰. تاریخ بیهقی - به کوشش: دکتر غنی - دکتر فیاض

۱۱. معجم البلدان - چاپ لایپزیک - کتاب‌خانه‌ی ملی بریتانیا

۱۲. راحه الصدور راوندی - چاپ لیدن - کتاب‌خانه‌ی ملی بریتانیا

۱۳. تاریخ دولت آل سلجوق - البنداری الاصفهانی

۱۴. مجموعه‌ی تاریخ ادبیات ایران - دکتر ذبیح‌الله صفا - انتشارات فردوس - چاپ چهاردهم - تهران ۱۳۷۸

۱۵. تاریخ معاصر ایران - پیتراوری (استاد دانشگاه کمبریج انگلستان) ترجمه‌ی محمد رفیعی مهرآبادی - انتشارات عطایی - تهران ۱۳۶۳

۱۶. تاریخ ایران باستان تا امروز (۶ مورخ) گرانٹوسکی، داندامیو، آ. کاشلنگو، پتروشفسکی، م. ایوانوف، ک. بلوی ترجمه‌ی

فردوسی
سال پنجم زمستان ۱۳۷۷